

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ГОНТАРЕНКО Наталія Миколаївна

УДК 811.111:81'37

**ЛІНГВОКОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ СЕМАНТИКИ
ДІЄСЛІВ ПРОСТОРОВОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ЛЮДИНИ
В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі англійської філології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
БИСТРОВ Яків Володимирович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
завідувач кафедри англійської філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
НІКОНОВА Віра Григорівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри англійської і німецької філології та перекладу імені професора І. В. Корунця

кандидат філологічних наук, професор
БЛИНСЬКИЙ Михайло Емільович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри англійської філології

Захист відбудеться «26» грудня 2019 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.15 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Університетська 1, факультет іноземних мов, ауд. 405).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79601, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано «26» листопада 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук,
доцент

О. В. Татаровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертаційна робота є комплексним дослідженням когнітивної семантики дієслів просторового переміщення людини (далі – ППЛ) у сучасній англійській мові.

Дисертацію виконано в річищі сучасної антропоцентричної парадигми лінгвістики, яка зорієнтована на пояснення феноменів мови з урахуванням особливостей організації та функціонування когнітивної системи людини (Н.І. Андрейчук, Я.В. Бистров, Н.Г. Єсипенко, С.А. Жаботинська, О.І. Морозова, В.Г. Ніконова). Засадничим положенням у цій праці є розгляд значення мовної одиниці як конструкту, в основі якого лежить когнітивна модель як модифікація певної концептуальної моделі (С.А. Жаботинська).

Значні здобутки у вивченні семантики дієслова представлено у працях з функціональної граматики (В.Г. Гак), лексичної семантики (Я. Ікегамі, І.В. Сентенберг), семантичного синтаксису (А. Голдберг, Р. Джекендофф, Б. Левін, М. Раппапорт-Ховав), когнітивної семантики (Ф. Джонсон-Лерд, Дж. Лакофф, В. Левелт, Дж. Міллер, Л. Талмі, Ч. Філлмор), логічної семіотики (М.Е. Білінський, Дж. Руппенгофер, К. Фельбаум).

У сучасних мовознавчих студіях увага приділялася дослідженню дієслів просторового переміщення у структурно-семантичному (В.І. Кожем'яка О.А. Перцева, В.Г. Ручкіна, Н.А. Серебрянська, Т.С. Сидорович, Ю.І. Смородінова, М. Снелл-Хорнбі, Х.М. Хачересова, Дж. Х'юбер, А.К. Чокубаєва, О.В. Ярема), семантико-синтаксичному (М.М. Булініна, Б. Герка, І.В. Логінова, Е.І. Омарова, Є.Г. Пашкевич, А. Роуді, К. Тенні, С.В. Тищенко, Н.М. Фьодорова), когнітивно-семантичному (К.Є. Алтухова, М.Ю. Белау, Я. Возні, К. Годдард, І. О. Долгова, Ш.Е. Казарян, Д. Ковалік, Т. Метлок, С. Ошкеліскен, А.О. Поддубний, Г. Радден, П. Фейіз, П. Ферез), лексико-типологічному (К.Є. Голубкова, В. О. Плунгян, К.В. Рахіліна) та психолінгвістичному (Ю. Бонемаєр, С. Джіннарі, Дж. Златєв, Б. Малт, С. Ошкеліскен, А. Папафрагоу, С. Пурсель, Д. Слобін) аспектах.

Незважаючи на велику кількість ґрунтовних досліджень, невирішеною залишається низка питань, пов'язаних із тлумаченням сутності та обсягу поняття просторового переміщення, його співвідношенням з рухом і місцезнаходженням, а також із визначенням критеріїв виокремлення дієслів просторового переміщення. Окремі класи дієслів просторового переміщення до сьогодні описувалися фрагментарно, переважно у зв'язку з вирішенням ширших проблем семантики, психолінгвістики, лексичної типології. Зокрема, попередні дослідження не надавали уваги комплексному опису концептуальних та когнітивних моделей поняттєвої сфери, співвідносною з дієсловами ППЛ в сучасній англійській мові.

Актуальність дисертації пояснюється її відповідністю антропоцентричному спрямуванню сучасних філологічних досліджень, зорієнтованих на вивчення ефективних способів експлікації концептуального простору, що відбивається у мовленнєвій діяльності людини. Актуальною у цьому плані є необхідність подальшої розбудови теорії та методології дослідження словникової і комбінаторної семантики дієслова, а також закономірностей утворення дієслівних метафор, що

сприятиме розширенню наукових уявлень щодо когнітивних механізмів смислотворення.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами.

Проблематика дисертації відповідає профілю досліджень, які проводяться на кафедрі англійської філології факультету іноземних мов ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» у межах держбюджетної наукової теми «Концептуальна і мовна картини світу» (номер державної реєстрації 0113U001963). Тему дисертації затверджено Вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 12 від 28 грудня 2010 року). Тема роботи уточнена на засіданні Вченої ради ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 3 від 24 лютого 2015 року).

Мета дисертації полягає у розкритті специфіки лінгвокогнітивного моделювання семантики дієслів ППЛ в сучасній англійській мові.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- уточнити зміст та обсяг поняття ППЛ;
- обґрунтувати критерії виокремлення дієслів ППЛ;
- окреслити провідні положення когнітивної семантики, релевантні для побудови концептуальних і когнітивних моделей;
- описати методику лінгвокогнітивного моделювання семантики дієслів ППЛ;
- побудувати концептуальну модель поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION, співвідносно з дієсловами ППЛ;
- застосувати концептуальну модель HUMAN LOCOMOTION для виявлення когнітивних (метафоричних) моделей з дієсловами ППЛ;
- зіставити семантичні і синтаксичні характеристики дієслів ППЛ з метою виявлення їх взаємозалежності.

Об'єктом дослідження виступають дієслова ППЛ в сучасній англійській мові, а *предметом* – їхні когнітивно-семантичні властивості.

Матеріалом дослідження слугують дієслова ППЛ в сучасній англійській мові обсягом 406 одиниць, відібраних з лексикографічних джерел, 1000 синтаксичних конструкцій, вилучених з електронного тезаурусу FrameNet, а також 2836 текстових фрагментів з цими одиницями, відібраних з міжнародних випусків часописів «The Economist» та «The New York Times» (2010–2014 pp.) За одиницю аналізу прийнято лексико-семантичний варіант (ЛСВ) – дієслівну одиницю в одному з її лексичних значень, які зафіксовані у тлумачних словниках і разом становлять смислову структуру багатозначного слова.

Дослідницькі завдання дисертації розв'язуються шляхом використання сукупності **методів**. *Дефініційний* та *компонентний аналіз* дали змогу визначити семантичну структуру дієслів ППЛ. *Логічні операції* над обсягом і змістом понять було використано для семантичної стратифікації дієслів, а також для виведення і систематизації концептуальних ознак ППЛ. Побудову концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION здійснено із застосуванням *семантики лінгвальних мереж* (С. А. Жаботинська), розробленої на основі понять «домен» та «ієрархія доменів» (Р.Ленекер) з урахуванням положень фреймової семантики

(Ч. Філлмор). *Інструментарій теорії концептуальної метафори* (М. Джонсон, Дж. Лакофф) залучено для виокремлення концептуальних референтів та корелятивів субстантивних метафор у складі дієслівних метафор ППЛ. *Кількісний аналіз фактичних даних* слугував для представлення концептуальних ознак ППЛ у семантичній структурі дієслів, опису частотності використання метафоричних моделей ППЛ тощо.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що у роботі *вперше* на матеріалі англійської мови запропоновано наближено повну інвентаризацію дієслів ППЛ. Схарактеризовано концептуальну модель HUMAN LOCOMOTION, яка слугує поняттєвим підґрунтям дієслів ППЛ; на основі концептуальної моделі запропоновано стратифікацію дієслів у відповідних когнітивних (метафоричних) моделях; розкрито закономірності метафоризації дієслів ППЛ. У результаті аналізу виявлено *нові* кореляційні зв'язки між семантичними і синтаксичними характеристиками дієслів ППЛ у сучасній англійській мові.

Наукова новизна роботи може бути узагальнена в таких **положеннях, що виносяться на захист**:

1. Концептуальна модель поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION – упорядкована інформаційна система, відносно якої характеризується семантична структура дієслова ППЛ. Вона утворена мережею доменів CHANGE IN LOCATION, PERSON, MEANS OF SELF-PROPULSION, MEDIUM OF LOCOMOTION та MANNER OF LOCOMOTION, які представлені мережею із 132 інформаційних сфер різного рівня (субдоменів, парцел, концептів). Зв'язки між ними конституюються переважно схемами класифікації (ідентифікаційний фрейм), що представляють родо-видові відношення, а також квалітативними схемами (предметний фрейм), які представляють якісні, кількісні, буттєві, локативні й темпоральні характеристики. Концепти у складі парцел представлені мережею ознак, співвідносних із семами дієслів ППЛ.

2. Домени CHANGE IN LOCATION, MEANS OF SELF-PROPULSION та MEDIUM OF LOCOMOTION відображають конститутивні ознаки ППЛ, виведені на основі відповідного логічного поняття. Домен PERSON відображає фізіологічні характеристики, емоційні стани і наміри суб'єкта переміщення, навантажені здебільшого негативно-оцінними ознаками. Найбільшою щільністю об'єктивації характеризується домен MANNER OF LOCOMOTION (зокрема його субдомен LEG MOVEMENTS), а найменшою – домен MEDIUM OF LOCOMOTION.

3. Прямі і метафоризовані значення дієслова ППЛ є когнітивними моделями, у яких об'єктивовано лише певні фрагменти концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION, які потрапляють у фокус уваги у результаті застосування когнітивних операцій.

4. Мережа конститuentів концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION зумовлює комбінаторну семантику дієслів ППЛ. Ці конститuentи отримують оформлення у семантичних ролях предикатів ППЛ шляхом тавтологізації, схематизації, асоціації, зміни семантичної ролі та специфікації.

5. Процес метафоризації дієслова ППЛ відбувається у два етапи. На першому етапі утворюється субстантивна метафора, яка імплікує прототипового

носія ознаки, вираженої дієсловом у прямому значенні. Другим кроком є виведення імпліцитних ознак, що асоціюються з власне переміщенням, його результатом чи носієм. Переходячи на нову субстантивну базу, ці ознаки переосмислюються відповідно до її природи і мотиваційного контексту, внаслідок чого метафори з дієсловами ППЛ є амбівалентними.

6. Увесь корпус метафоризованих дієслів ППЛ поділяється на три групи, залежно від чинників метафоричної інтерпретації: зміни семантичної валентності (71 % дієслів), зміни семантичної і синтаксичної валентності (23 % дієслів) та контекстуальної релевантності (6 % дієслів). Найбільш рекурентною є модель HUMAN LOCOMOTION IS ACTION із концептуальними векторами відхилення від природного стану речей, занепокоєння, агресивності, непрофесіоналізму, безвідповідальності.

Теоретична значущість дослідження визначається її внеском у теорію когнітивної семантики (побудова концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION, співвідносною із дієсловами ППЛ) і теорію когнітивної метафори (виявлення особливостей метафоризації дієслів ППЛ у сучасній англійській мові).

Практична цінність одержаних результатів полягає у можливості використовувати її основні положення й ілюстративний матеріал у курсах лексикології (розділи «Семантична структура слова», «Лексикографія»), стилістики (розділ «Стилістична семасіологія»), теоретичної граматики (розділи «Граматичні класи слів», «Дієслово») англійської мови, дисциплін за вибором із когнітивної лінгвістики, а також укладанні підручників та навчальних посібників з лексичної і когнітивної семантики. Дисертаційні положення можуть бути придатні для подальших наукових розвідок студентів та аспірантів. Опрацьований фактичний матеріал можливо використати у лексикографічній практиці для укладання словника дієслівних слововживань в англійській мові.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати проведеного дослідження було оприлюднено на таких національних та міжнародних наукових конференціях: «Актуальні проблеми германської філології» у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (Чернівці, 10–12 квітня 2008 р.); «Дискурсні стратегії лінгвістики XXI століття» у Львівському національному університеті імені Івана Франка (Львів, 24–25 листопада 2011 р.); «Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC)» у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, 13 березня 2013 р.); «Сучасна філологія: теорія та практика» у Міжнародному гуманітарному університеті (Одеса, 7–8 листопада 2014 р.); «Новини про науковий прогрес і актуальні наукові дослідження» (Краків, 17 червня 2019 р.). Обговорення одержаних результатів дослідження здійснювалось щорічно на засіданнях кафедри англійської філології та звітних наукових конференціях викладачів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2008–2019 рр.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 14 одноосібних публікаціях автора: 9 статтях (5 – у фахових виданнях України, 2 – у виданнях інших держав, 2 – у нефархових виданнях України) і 5 тезах доповідей на наукових конференціях.

Обсяг і структура роботи. Робота складається з анотацій двома мовами, інформації про публікації автора, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів із висновками, загальних висновків, списку використаних джерел і одного додатка. Список використаних джерел налічує 310 позицій, із них: наукова література – 292 (у тому числі 141 іноземними мовами), довідкова література та лексикографічні джерела – 18 позицій. Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок, а основний текст – 171 сторінку. У додатку міститься глосарій ужитих термінів когнітивної лінгвістики.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, висвітлено її актуальність, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, сформульовано основні положення, винесені на захист, наведено відомості про апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі «Теоретичні засади лінгвокогнітивного дослідження дієслів просторового переміщення»** розглянуто специфіку філософського осмислення просторового переміщення; узагальнено витoki й тенденції розвитку сучасних лінгвістичних поглядів на обсяг поняття просторового переміщення, а також з'ясовано його співвідношення з рухом і місцезнаходженням; окреслено провідні положення когнітивної семантики, релевантні для побудови концептуальних та когнітивних моделей; розглянуто типологічні особливості дієслівної метафори.

На сучасному етапі розвитку філософії діалектико-матеріалістична концепція руху тлумачить його як базову онтологічну категорію, що становить діалектичну єдність простору і часу та виявляється у двох універсальних формах – переміщенні (рух у просторі) та зміні (рух у часі).

Інтерпретація поняття просторового переміщення у лінгвістиці має багатовекторний характер унаслідок відмінностей у розумінні його співвідношення з рухом і місцезнаходженням. Численні різновиди руху і переміщення, що пропонуються дослідниками, взаємно переплітаються, проте представники різних підходів однакові в тому, що просторове переміщення характеризується зміною місцезнаходження. Відмінності у тлумаченні просторового переміщення ґрунтуються на двох різних інтерпретаціях поняття зміни місцезнаходження.

Згідно з першим підходом (М.В. Всеволодова, В.Г. Гак, Дж. Златев, С. Пурсель), місцезнаходження розглядається не як частина простору, яку займає/обмежує тіло, а як просторовий орієнтир. При цьому рух тіла в одній точці, так само як і перехід з однієї точки в іншу в межах певного місця (орієнтира), визначається представниками цього підходу як місцезнаходження. Перехід тіла з однієї точки в іншу, в результаті чого він наближається чи віддаляється від орієнтира або покидає його межі, називається зміною місцезнаходження (переміщенням).

Згідно з другим підходом (Ф. Джонсон-Лерд, Б. Левін, Р. Ленекер, Дж. Міллер, М. Раппапорт-Ховав, Л. Талмі, Ч. Філлмор), місцезнаходження тлумачиться як розташування тіла у певній частині простору, що розуміється як точка, яку він займає; а *зміна місцезнаходження* – це послідовний перехід тіла з однієї точки фізичного простору в іншу. Ми приєднуємося до точки зору цих дослідників відносно того, що саме траєкторія, а не віддалення чи наближення до орієнтира, відрізняє переміщення від руху без зміни місцезнаходження (качання, обертання, коливання, бігу на місці та ін.).

Отже, під *просторовим переміщенням* ми розуміємо сукупність рухів, що забезпечує послідовний перехід тіла з однієї точки фізичного простору в іншу. При цьому ми розглядаємо лише переміщення, що здійснюється істотою за допомогою енергії власного тіла.

У цій роботі відображення ознак просторового переміщення у семантичній структурі дієслова розглядається крізь призму когнітивно-семантичного підходу, згідно з яким у значеннях мовних одиниць представлено як концептуальний зміст, так і специфічні способи його конструювання. Інформаційні структури, що лежать в основі значення мовної одиниці і забезпечують її розуміння, є доменами (Р. Ленекер). У домені певна частина інформації стає більш виділеною у результаті застосування до неї когнітивної операції або операцій (переважно фокусування і промінантності). Засобом представлення цієї інформації слугує фрейм (Ч. Філлмор). Таким чином, слово безпосередньо пов'язане з фреймом відповідної ситуації, активуючи його окремі ділянки у процесі комунікації.

Дієслово слугує засобом позначення певної узагальненої типової ситуації, інформацію про основні елементи якої (учасників, супутні обставини) відображено у його семантичних ролях. Реалізація метафоричного значення дієслова передбачає поповнення його семантики метафоризованими субстантивними компонентами, що співвідносяться з його семантичними ролями.

У другому розділі «**Методологія і методика моделювання семантики дієслів просторового переміщення людини**» викладено загальнометодологічні та конкретнонаукові засади дослідження, схарактеризовано процедуру добору фактичного матеріалу й описано алгоритм лінгвокогнітивного моделювання семантики дієслів ППЛ.

Загальнонауковим методологічним підґрунтям дослідження є антропоцентрична парадигма, у межах якої мовленнєва сфера трактується як складова когнітивної діяльності людини. *Конкретнонауковим підґрунтям* дослідження є когнітивна семантика, у якій значення мовної одиниці розглядається як процес і результат концептуалізації і категоризації фрагментів людського досвіду, що організується за допомогою мисленнєвих конструктів – концептуальних і когнітивних моделей. Розмежування цих термінів узгоджується зі способом оброблення інформації у мисленні людини. Ми послуговуємося концепцією С. А. Жаботинської, згідно з якою, *концептуальна модель* – це поняттєва структура фрагмента знань як бази даних без урахування застосованих до неї когнітивних операцій, а *когнітивною моделлю* є структура бази даних з урахуванням таких операцій. Модифікація концептуальної моделі за допомогою когнітивних операцій

(переважно фокусування і промінантності) дає змогу утворити кілька когнітивних моделей, компоненти яких характеризуються різним ступенем виділеності.

Алгоритм лінгвокогнітивного моделювання семантики дієслів ППЛ складається з трьох етапів. **Перший етап** полягає у реконструкції концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION, яка слугує поняттєвим підґрунтям дієслів ППЛ. Ми виходимо з положення про те, що в основі значення мовної одиниці лежить *логічне поняття*, яке є результатом класифікаційної діяльності людини у процесі пізнання (М. В. Нікітін). Ознаки логічного поняття виявляються на підставі даних, отриманих шляхом когнітивної інтерпретації семантичних властивостей імені концепту в абстрактних типових контекстах, які зафіксовані у словниках (О. І. Морозова).

З огляду на це змістом *першого кроку* є компонентний аналіз терміна-словосполучення *human locomotion*, у якому значення опорного компонента *locomotion* конкретизується модифікатором *human*. Оскільки у складі цього терміна компонент *locomotion* виражає родове поняття, до аналізу залучаємо його синоніми, вибрані зі словників і праць з лінгвістики, кінезіології і біомеханіки людини. Вибір синонімічних термінів здійснюємо на основі визначення поняття просторового переміщення, яке застосовується у нашому дослідженні і наведене у першому розділі. Так, з дефініцій термінів *human locomotion*, *self-motion*, *spatial motion*, *translational motion*, *locomotion* виокремлюємо окремі семи; близькі за змістом семи узагальнюємо та інтерпретуємо як єдину концептуальну ознаку. Наприклад, концептуальна ознака MEANS OF SELF-PROPULSION виведена шляхом узагальнення сем “self-propelled transportation”, “with or without the use of equipment”, “body levers propelling the body” тощо. Ці семи виокремлено з таких дефініцій поняття *human locomotion*: 1) *all forms of self-propelled transportation of the human body with or without the use of equipment* (Дж. Воткінз); 2) *the result of the action of the body levers propelling the body* (Н. Хемілтен).

У результаті виводимо концептуальні ознаки логічного поняття HUMAN LOCOMOTION - CHANGE IN LOCATION, MEANS OF SELF-PROPULSION, MEDIUM OF LOCOMOTION і PERSON. Ці ознаки є конститутивними, тобто характеризують ППЛ як цілісну сутність. На їх основі визначаємо *просторове переміщення людини* як послідовну зміну місцезнаходження людини внаслідок застосування власної м'язової сили або технічних засобів, що переміщуються за допомогою м'язової сили.

На *другому кроці* формуємо корпус дієслів ППЛ. Спочатку виокремлюємо прототипові дієслова ППЛ (*climb, crawl, jump, run, swim, walk, dance*), що містять конститутивні концептуальні ознаки лексем-номінантів логічного поняття HUMAN LOCOMOTION, які експлікуються у словникових дефініціях за допомогою слів-ідентифікаторів. З метою виокремлення тропонімів прототипових дієслів ППЛ застосовуємо тест, запропонований Дж. Міллером і К. Фельбаум. *Тропонімія* розглядається як особливий випадок відношень логічного слідування між дієсловами, що існує за умов темпорального співіснування двох дій. Тропонімічні відношення представлено формулою *to V1 is to V2 in some particular manner*. Так, дієслово *amble* є тропонімом *walk*, оскільки висловлення *to amble is to walk in some particular manner* є комунікативно повноцінним. Між значеннями цих дієслів існують відношення логічного слідування: з твердження *He is ambling* слідує *He is*

walking. Дія, позначена дієсловом *amble*, не може не відбуватися одночасно з дією, вираженою дієсловом *walk*.

Ідентифікація дієслів ППЛ, що не належать до тропонімів прототипових дієслів ППЛ, здійснюється на основі тесту на наявність відношень логічного слідування між пропозиціями *Someone is V-ing* та *Someone is propelling themselves* (де *V-ing* є дієсловом ППЛ, що тестується). Так, з пропозиції *He is skating* слідує *He is propelling himself*.

Емпіричну базу дослідження формуємо шляхом використання процедури компонентного аналізу словникових статей з лексикографічних джерел різних типів. За одиницю аналізу прийнято лексико-семантичний варіант (ЛСВ) – дієслово в одному з його лексичних значень, які зафіксовані у тлумачних словниках і становлять смислову структуру багатозначного слова. Унаслідок проведеної інвентаризації обраного фрагмента словникового складу мови було виокремлено 406 дієслів (438 ЛСВ) із семою ППЛ.

На третьому кроці здійснюємо компонентний аналіз виокремлених дієслів ППЛ. Семи, виявлені шляхом компонентного аналізу, узагальнюємо і групуємо шляхом когнітивної інтерпретації, у результаті чого виводимо концептуальні ознаки ППЛ. Оскільки вони належать до різних рівнів, виникає необхідність у термінологічному розмежуванні. Так, ми застосовуємо терміни «поняттєва сфера» (весь аналізований інформаційний простір), «домен» (інформаційний вузол у межах поняттєвої сфери), «парцела» (вузол у межах домена), «концепт» (конституент парцели, представлений мережею ознак, співвідносних із семами дієслів ППЛ). За наявності більшої кількості рівнів ієрархії виокремлюємо «субдомени», «субпарцели» тощо.

На четвертому кроці здійснюємо побудову концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION шляхом тематичного впорядкування концептуальних ознак за допомогою пропозиційних схем базисних фреймів (на основі семантики лінгвальних мереж С. А. Жаботинської).

На другому етапі дослідження проводимо аналіз взаємозалежності семантичних і синтаксичних характеристик дієслів ППЛ. Матеріалом дослідження слугують синтаксичні конструкції з дієсловами ППЛ, відібрані із синтагматичного тезаурусу FrameNet. Змістом *першого кроку* є дефініційний аналіз дієслів ППЛ з метою виявлення у їх структурі інкорпорованих аргументів - концептуальних аргументів, які не виражені синтаксично й не пов'язані із експліцитними синтаксичними актантами більшості дієслів ППЛ (Р. Джекендофф). На *другому кроці* здійснюємо аналіз способів експлікації інкорпорованих аргументів у синтаксичних конструкціях з дієсловами ППЛ.

На третьому етапі дослідження здійснюємо реконструкцію когнітивних метафоричних моделей HUMAN LOCOMOTION. Цей етап поділено на три кроки. Змістом *першого кроку* є ідентифікація та систематизація поняттєвих сфер референтів та корелятивів субстантивної метафори у складі дієслівної метафори. Відповідні референтні та корелятивні поняттєві сфери впорядковуються тематично за допомогою пропозиційних схем базисних фреймів. На *другому кроці* експліцитно виражені семантичні ролі, співвідносні з референтом метафори, переосмислюються на основі асоціацій з ознаками імплікованих семантичних ролей, співвідносних з

корелятом метафори. У результаті утворюється субстантивна метафора, яка актуалізує у вихідному значенні дієслова імпліцитну ознаку на основі конвенційного асоціативного зв'язку. *На третьому кроці* залучена частина імплікованого вихідного значення спочатку узагальнюється, а після перенесення на нову субстантивну базу знову конкретизується відповідно до мотиваційного контексту і сутнісних ознак нової поняттєвої сфери. Сукупність цих ознак слугує підґрунтям метафоричного значення дієслова ППЛ.

У третьому розділі «Концептуальне моделювання поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION» здійснено реконструкцію концептуальної моделі, співвідносної з дієсловами ППЛ, і представлено аналіз взаємозалежності семантичних і синтаксичних характеристик дієслів ППЛ.

Дієслово ППЛ слугує об'єктиватором фрагментів концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION – широкого поняттєвого контексту, що містить знання про різноманітні аспекти ППЛ. Вона утворена мережею доменів, пов'язаних схемою процесу акціонального фрейму, розширеного за рахунок предметного фрейму (схеми способу і локативу): AG-агенс (PERSON) *діє*-CHANGE IN LOCATION *за допомогою* IN-інструмент (MEANS OF SELF-PROPULSION) TAM-місце (MEDIUM OF LOCOMOTION) TAK-спосіб (MANNER OF LOCOMOTION). Домени представлені мережею із 132 інформаційних сфер різного рівня (субдоменів, парцел, субпарцел), а зв'язки між ними відображають переважно родо-видові відношення, а також якісні, кількісні, буттєві, локативні й темпоральні ознаки.

Концептуальна модель поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION співвідноситься з гетерогенним масивом дієслівної лексики, яка стосується опису не лише різноманітних ознак власне переміщення, а й постави людини (сема “with your head high and your chest pushed forwards” у дієслова *sashay*), її епатажної поведінки (сема “naked in a public place” у дієслова *streak*), будови тіла (семи “short legs”, “heavy body” у дієслова *waddle*) та ін. Ці конституенти концептуальної моделі HUMAN LOCOMOTION ускладнюють комбінаторні можливості дієслів ППЛ, накладаючи селекційні обмеження на заповнення їхніх відповідних валентностей. Можливо виокремити загальні тенденції в експлікації різних видів селекційних обмежень:

1. **Тавтологізація** полягає в тому, що в реченні вживається та сама лексема, що і сема, наведена в дефініції відповідного дієслова. Порівняймо семи у дефініції дієслова *jog* та їх експлікацію у синтаксичній структурі. *Jog – to run slowly and steadily for a long time, especially for exercise* (Oxford English Dictionary). *Breathing deeply and evenly, he jogged steadily along through the rustling darkness of the forest, enjoying the exertion and allowing the exercise to wash away the pressures of the past night* (FrameNet). *They jogged slowly down the hill* (FrameNet). У наведених прикладах семантичні ролі способу дії та швидкості репрезентовано тими самими прислівниками, що вживаються у дефініції лексеми *jog*. Тавтологічна ексکورпорація характерна для семантичних ролей SPEED, TIME, DISTANCE, MANNER.

2. **Асоціація.** Інкорпоровані аргументи можуть експлікуватися у вигляді окремих висловлень, що відображають сприйняття та оцінку навколишнього світу. Вони є результатом логічних висновків, але не індивідуальних, а колективних, і утворюють систему оцінок у свідомості мовців. Розгляньмо приклад: *He left with the boy's quilt across his shoulder, swaggering like a Roman emperor* (FrameNet). Дефініція

дієслова *swagger* (“to walk in an extremely proud and confident way”) містить сему, яка експлікується завдяки актуалізації колективної пресупозиції про зверхність, надмірну гордість як невід’ємні риси будь-якого можновладця. У наступному прикладі актуалізується пресупозиція про те, що самовпевненість реалізується у певній невербальній поведінці, наприклад, у поставі: *From the back window she saw him swaggering along the dock, a hand on his hip, throwing keys in the air with insouciant authority* (FrameNet).

3. Специфікація. Інкорпоровані аргументи, що мають конкретно-предметний характер (*snow, ice, foot, arm, leg, mountain*), можуть експлікуватися у синтаксичній структурі, якщо обсяг значення аргумента буде вужчим за значення семи, зафіксованої у дефініціях. Специфікація можлива за допомогою синонімів, гіпонімів, меронімів або модифікаторів відповідної семи.

Семи на позначення засобу та середовища переміщення ніколи не експлікуються у поверхневій синтаксичній структурі, якщо вони мають формальне вираження у морфемному складі слова. Наприклад, дієслово *hobble* містить сему “on foot”. Її експлікація можлива за умови вживання модифікаторів (*on their swollen, bleeding feet*): ... *until they began hobbling on their swollen, bleeding feet around the edge of the circle formed by their fellows* (FrameNet).

4. Схематизація полягає в тому, що інкорпорована сема виражається на синтаксичному рівні гіперонімом або холонімом. Наприклад, дефініція дієслова *hop* містить вказівку на засіб переміщення: *hop – to move by jumping on one foot* (Oxford English Dictionary). У наступному прикладі замість *foot* вживається холонім *leg*: *The waiter grinned conspiratorially at Jen and hopped away on one leg* (FrameNet).

5. Зміна семантичної ролі. Інкорпорований аргумент можливо представити на синтаксичному рівні за умови зміни його семантичної ролі.

Наприклад, сема “forward” співвідноситься з концептуальною ознакою DIRECTION, яка репрезентує напрямок відносно орієнтації тіла людини як суб’єкта переміщення. У семантичній структурі дієслова *march* інкорпорованим аргументом є “напрямок переміщення вперед” (тобто суб’єкт переміщується вперед, обернений обличчям у напрямку переміщення). Для *march* реалізація семантичної ролі DIRECTION можлива лише шляхом специфікації напрямку переміщення вперед. Поєднання *march* з *forward* можливе лише за умови зміни семантичної ролі DIRECTION на PATH, коли переміщення суб’єкта описується з позиції спостерігача або відносно якогось об’єкта, актуалізованого у свідомості комунікантів або в контексті, наприклад: *She marched forward and took the bucket from him* (FrameNet).

Об’єднуючи різні рівні відображення реального світу в свідомості та мові, можливо, на нашу думку, побудувати схему корелятивних зв’язків між ментальною та мовною організацією лексики та виявити місце глибинних аргументів у процесі створення висловлення.

У четвертому розділі «Когнітивне моделювання поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION» представлено аналіз метафоричних моделей з дієсловами ППЛ на прикладі однієї поняттєвої сфери – політична діяльність. Вибір сфери політики зумовлений тим, що життя значної частини сучасного суспільства сповнене політичних подій, які здатні суттєво вплинути на осмислення політики та використання мовних ресурсів для репрезентації політичної реальності. Діяльність

політиків значною мірою впливає на якість життя, соціальну захищеність та фізичну безпеку кожного члена суспільства, незалежно від професійної діяльності, соціального статусу, етнічної приналежності та ідеології індивідів, тому біомеханічні та психофізіологічні характеристики людини (швидкість переміщення, моторика рухів, постава, фізичний та емоційний стан, вік тощо) легко переносяться у сферу соціально-політичних явищ.

Ми не ставимо за мету охопити усі можливі реалізації метафоричного потенціалу дієслів ППЛ – дослідження скоріше є розробкою методики аналізу механізму їх метафоризації з метою розширити наукові уявлення щодо закономірностей організації концептуального комплексу ППЛ, який об'єктивовано дієсловами англійської мови.

У дієслівній метафорі семантичні зв'язки між вихідним і похідним значеннями утворюють складну багаторівневу структуру, що складається з кількох етапів асоціації понять. Підґрунтям дієслівної метафори слугує імпліцитна субстантивна метафора, яка співвідносить поняття, представлені семантичними ролями дієслова у вихідному і метафоризованому значеннях. Така метафора є концептуальною, оскільки для її утворення поняттєва система однієї сфери, концептуального корелята, слугує основою для моделювання іншої сфери, концептуального референта (за С.А.Жаботинською).

Аналіз фактичного матеріалу – 2836 текстових фрагментів з метафоризованими дієсловами ППЛ – дав змогу виокремити концептуальні референти, що належать до поняттєвої сфери POLITICAL ACTIVITY. Моделювання структури поняттєвої сфери POLITICAL ACTIVITY було здійснено на основі семантики лінгвальних мереж (С. А. Жаботинська).

У поняттєвій сфері POLITICAL ACTIVITY сутності, позначені іменниками, які співвідносяться з семантичними ролями предикатів ППЛ (3403 референтних концептів), було розподілено між 4 доменами – POLITICAL ENTITY, POLITICAL RELATIONS, POLITICAL INSTRUMENTS та POLITICAL CONCERNS, які відображають аспекти політичної діяльності: суб'єкти політичної діяльності (POLITICAL ENTITIES) будують відносини (POLITICAL RELATIONS) згідно зі своїми політичними інтересами (POLITICAL CONCERNS), застосовуючи політичні інструменти (POLITICAL INSTRUMENTS). Зв'язок між доменами формується пропозиціями акціонального фрейму (схема контактної дії): AG-агенс (POLITICAL ENTITY) *робить* FT-фактивів (POLITICAL RELATIONS) *за допомогою* IN-інструмент (POLITICAL INSTRUMENTS) *через* ST-стимул (POLITICAL CONCERNS).

Конституенти поняттєвої сфери POLITICAL ACTIVITY мають різний ступінь метафоризації, який визначається за кількістю метафоричних виразів, співвіднесених з окремим конституентом домена. Згідно з результатами кількісного аналізу, найбільшу кількість метафоричних виразів виявлено у домені POLITICAL ENTITY. Виокремлені метафори і метонімії ґрунтуються на фізіологічних, психологічних і поведінкових особливостях людини, яка переміщується: політичний суб'єкт кульгає (*The Shanghai Organisation is limping along*), шкандибає (*southeast Ukraine was staggering in that direction*), ледве тримається на ногах (*After seeming to totter, Zimbabwe's president now looks determined to hang on*), вештається без цілі (*Spain's fractious Socialists ... wander in the electoral wilderness*), ходить уві сні (*Japan*

is sleepwalking into relative poverty), прогулюється (*President Vladimir V. Putin of Russia sauntered into American presidential politics on Thursday*), іде навшпиньках (*China's new leaders are tiptoeing towards looser rules*), переміщується у пориві гніву (*A crucial ally of the government flounced out of office*) та ін.

Високий ступінь метафоризації домена POLITICAL ENTITY зумовлений його складністю, а також експліцитною представленістю відповідних референтних концептів у медійному тексті. Серед парцел домена POLITICAL ENTITY найбільш залученою у метафорі є COUNTRY (582 одиниці – 19,4% від їх кількості у домені POLITICAL ENTITY), що пояснюється її розгалуженістю. Домен POLITICAL INSTRUMENTS має низький ступінь метафоризації. Його конституенти більш конкретні і представлені, як правило, імпліцитно у медійному тексті.

На першому етапі метафоризації утворюється субстантивна метафора шляхом висвітлення сфокусованих ділянок поняттєвих сфер, які співвідносяться з семантичними ролями предикатів ППЛ – агенсом (PERSON), директивом (DIRECTION), аблативом (SOURCE), фінітивом (GOAL), транзитивом (PATH) і локативом (PLACE). Змістом першого кроку утворення субстантивної метафори є встановлення асоціативного зв'язку між ознакою, вираженою дієсловом ППЛ у його первинному значенні, і найбільш типовим носієм цієї ознаки. Другим кроком є виведення імпліцитних ознак, що асоціюються з власне переміщенням, його результатом чи носієм. Переходячи на нову субстантивну базу, ці ознаки переосмислюються відповідно до мотиваційного контексту та сутнісних характеристик поняттєвої сфери, у яку вони переносяться. Сукупність цих ознак складає основу метафоричного значення дієслова.

За природою концептуальних корелятивів субстантивні метафори є онтологічними. У дискурсивних контекстах базові онтологічні кореляти ускладнюють структуру внаслідок когнітивних операцій специфікації, розширення й ускладненого розширення, а також взаємодії з орієнтаційними корелятами (М. Ю. Сальтевська). У результаті проектування на референтний простір виникає множинність взаємопов'язаних корелятивних понять, що дає змогу кваліфікувати утворювані конкретизації базових метафор як структурні. Так, базовий онтологічний корелят PERSON, співвідносний з агенсом метафоризованих предикатів ППЛ, ускладнює свою структуру внаслідок розширення:

Корелят A PERSON WITH A LIMP. У наведеному нижче фрагменті дискурсу дієслово *limp* актуалізує метафору A COUNTRY IS A PERSON WITH A LIMP: *Togo is still limping along, throwing up a shambling and comical impression of democracy every few years while the real government is one of clan-based fiefdoms* (The Economist. Elections in Iraq and Togo: Is it democracy yet? March 7, 2010). У наведеному прикладі країна з клановим правлінням концептуалізується як людина, яка має серйозну, часто невиліковну, фізичну ваду. Ознака корелята “кульгавість” імплікує наявність болю, який заважає нормальній ходьбі. Переходячи в іншу предметну сферу, ця фізична вада переосмислюється як перешкода, яку важко або неможливо усунути подібно до того, як рідко людині вдається позбутися кульгавості. Субстантивна метафора A COUNTRY IS A PERSON WITH A LIMP акцентує неспроможність країни стати демократичною через уряд, який обстоює кланові інтереси, що мотивується таким контекстом: *the real government is one of clan-based fiefdoms*.

Корелят PLACE, співвідносний з локативом, концептуалізує політичні ситуації (дії, стани) як середовище переміщення. Звернімося до прикладу, у якому метафоричне вживання дієслова *nose-dive* імплікує субстантивну метафору THE POLLS ARE A BODY OF WATER, що концептуалізує вибори як водойму, куди можливо пірнати: *His likeness appears on a prominently displayed billboard here promoting infidelity, a reference to his affairs during his first marriage. Headlines nearly every day report on corruption allegations around former ranking officials of his party. His opponents' television commercials warn that he will make deals with criminals to quell the bloodshed from Mexico's drug war. University students have taken to the streets to march against him. Such publicity may be enough to send any candidate nose-diving in the polls. Not here. Despite the bombardment, Enrique Peña Nieto, the target of the attacks, remains the odds-on favorite to win Mexico's presidential election ...* (The NY Times. In Mexico, a candidate stands out despite attack. June 11, 2012). Пірнання вниз головою імплікує такі ознаки – високу швидкість, різке занурення на дно, ризик отримати важку травму. Серед цих ознак виокремлюється “різке занурення на дно” під впливом контексту. Численні компрометуючі матеріали на кандидата у президенти – подружня зрада (*infidelity*), звинувачення колишніх лідерів його партії у корупції (*corruption allegations*), готовність укласти угоду з криміналітетом задля легшого вирішення проблем у країні (*will make deals with criminals*) – можуть відправити його на дно виборчих списків подібно до того, як відбувається пірнання вниз головою у стрімкому піке (*nose-diving*).

За нашими даними, весь корпус метафоризованих дієслів ППЛ поділяється на три групи, залежно від чинників метафоричної інтерпретації: зміни семантичної валентності (71 % дієслів), зміни семантичної і синтаксичної валентності (23 % дієслів) та контекстуальної релевантності (6% дієслів).

Наприклад, метафоричне використання дієслова *trudge* ілюструє зміну його семантичної валентності: *As European leaders from 27 countries once again trudged off to Brussels on Thursday, this time to discuss how to help their millions of unemployed, few could have any illusion about whose wishes carried the most weight: those of Chancellor Angela Merkel and her country, Germany* (The New York Times. Merkel plays to Germans as she jousts with Europe. June 27, 2013).

Системне значення дієслова *trudge* розуміється на фоні доменів PERSON (сема “tired”), MEANS OF SELF-PROPULSION (сема “steps”) та MEDIUM OF LOCOMOTION (імпліцитна сема). Однак у наведеному прикладі значення *trudge* не профілюється на фоні доменів MEANS OF SELF-PROPULSION та MEDIUM OF LOCOMOTION унаслідок порушення селекційних обмежень на заповнення його фінітива (GOAL). Концепт *trudge* репрезентує піше переміщення, тому пункт призначення GOAL повинен знаходитися на відстані, яку можливо здолати пішки. Оскільки поїздка у Брюссель лідерів із 27 країн передбачає переміщення транспортними засобами, ознака “переміщення пішки” нейтралізується.

Носієм типової ознаки *trudge* є втомлена людина. У процесі метафоризації *trudge* когнітивна операція промінантності застосовується до конститuenta домена PERSON у субдомени PHYSICAL STATE - парцели FATIGUE. Переходячи в іншу предметну сферу, ознака “втома” переосмислюється як небажання щось робити. Мотиваційними контекстами для цього слугує інформація про те, що політики

втомилася від неодноразових зустрічей для обговорення тієї самої проблеми (*once again trudged off*) і не бачать сенсу в повторному обговоренні проблеми (*few could have any illusion about whose wishes carried the most weight*), оскільки остаточне рішення все одно буде приймати Ангела Меркель. Результатом цих асоціацій є метафора TRUDGING IS MOVING UNWILLINGLY.

Отже, метафоризація дієслова ППЛ як наслідок зміни семантичної валентності може супроводжуватися його десемантизацією. З теоретичної точки зору особливістю цього процесу є те, що зміна таксономічного класу аргументів не спричиняє, як у традиційній метафорі, зміну таксономічного класу самого дієслова: семантичні ролі змінюються, а предикат зберігає свою категорійну семантику.

Виявлено три моделі зміни синтаксичної валентності метафоризованого дієслова ППЛ. Розгляньмо модель, у якій дієслова ускладнюють свою семантику унаслідок того, що у їхній поверхневій структурі з'являється додаткова семантична роль. Її поява мотивується висвітленням одного з конститuentів концептуальної структури дієслова, унаслідок чого у поверхневій структурі дієслова з'являється семантична роль, характерна для висвітленого концептуального елемента, наприклад: *At a swish Delhi party under a full moon this week, a clutch of parliamentarians flitted gaily around a newly promoted young minister. By a palm tree a senior cabinet figure looked on, smiling. It was a natural moment to celebrate, right after October 28th, when Manmohan Singh, the prime minister, reshuffled 22 ministers. Yet soon the cheerful mood may give way to growing trepidation over the difficult months ahead. Pressure on the prime minister for a reshuffle had grown during a year which has seen relations sour between the Congress Party and some coalition allies. Mamata Banerjee, the Bengali chief minister, **flounced out of government** in September over new economic reforms* (The Economist. Politics in India: shuffled, not stirred. Nov 2, 2012).

У наведеному текстовому фрагменті дієслово *flounce* змінює свою синтаксичну валентність. Носієм типової ознаки *flounce* є розлючена людина. У процесі метафоризації *flounce* когнітивна операція промінантності застосовується до конститuenta домена PERSON у субдоміні EMOTIONAL STATE – парцели ANGER. Дієслово *flounce* уподібнюється до *quarrel over sth*, унаслідок чого в його поверхневій структурі з'являється семантична роль REASON. При цьому зберігається семантична роль SOURCE, притаманна дієсловам ППЛ (*out of government*). У результаті цих операцій, "...the Bengali chief minister flounced out of government ... over new economic reforms" інтерпретується як "прем'єр-міністр Бенгалії покинув уряд після конфлікту через економічні реформи".

Виявлено, що результатом зміни валентності дієслів ППЛ є два види метафор: HUMAN LOCOMOTION IS ACTION та HUMAN LOCOMOTION IS STATE. Найбільш рекурентними є моделі, утворені внаслідок зміни семантичної валентності шляхом метафоризації агенса (PERSON).

Концептуальні метафори з корелятом PERSON налічують 1296 одиниць (53,6% від загальної кількості метафоризованих одиниць). Корелят GOAL характеризується середнім потенціалом, налічуючи 466 одиниць (19,3%). Найнижчий метафоричний потенціал виявлено у корелята DIRECTION (44 одиниць або 1,8%), що пояснюється невеликою кількістю синтаксичних конструкцій зі значенням напрямку просторового переміщення.

Найвищий метафоричний потенціал властивий значенням дієслова, які профілюються на фоні фрагментів поняттєвих сфер на позначення емоційного та фізичного стану, оскільки вони активують поняття, що є релевантними для сфери політики – ефективність заходів політичного суб'єкта, його погляди, критична оцінка його поведінки. Найменш активованими конститuentами поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION виявилися локалізація середовища переміщення, відстань переміщення, звукова складова, темпоральна складова – вони не асоціюються з досягненням мети, вибором способів, тому не є релевантними для сфери політики і рідко метафоризуються у політичному дискурсі. Ознаки, що асоціюються з епатажною поведінкою, не метафоризуються, оскільки вони є семантично перевантаженими.

ВИСНОВКИ

У світлі настанов антропоцентричної парадигми ППЛ постає як феноменологічна сутність, що поєднує суб'єктивний досвід людини, яка пізнає світ, та об'єктивну дійсність.

Обсяг поняття ППЛ включає послідовну зміну місцезнаходження людини внаслідок застосування власної м'язової сили або технічних засобів, що переміщуються за допомогою її м'язової сили.

Продемонстровано, що у значеннях мовних одиниць представлено як концептуальний зміст, так і специфічні способи його конструювання за допомогою когнітивних операцій.

Дієслово ППЛ виступає способом та результатом концептуалізації структур знання. Його семантична структура ідентифікується на фоні концептуальної моделі поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION. Методологічною основою її реконструкції слугує семантика лінгвальних мереж (С. А. Жаботинська), згідно з якою концептуальна модель утворена мережею доменів; кожен домен є мережею парцел; парцела містить конкретні концепти, позначені окремим словом. На усіх концептуальних рівнях побудова мережі здійснюється за допомогою базисних пропозиційних схем – універсальних поняттєвих структур, які відображають моделі основних категорій мислення.

Концептуальна модель поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION містить мережу доменів, пов'язаних схемою процесу акціонального фрейму, розширеного за рахунок предметного фрейму (схеми способу і локативу): AG-агенс (PERSON) діє-CHANGE IN LOCATION за допомогою IN-інструмент (MEANS OF SELF-PROPULSION) TAM-місце (MEDIUM OF LOCOMOTION) TAK-спосіб (MANNER OF LOCOMOTION). Домени представлені мережею із 132 інформаційних сфер, зв'язки між якими конституюються переважно схемами класифікації і квалітативними схемами.

Проведене дослідження дало змогу установити, що семантична структура дієслова ППЛ накладає селекційні обмеження на репрезентацію його валентних характеристик у вигляді семантичних ролей агенса (PERSON), директива (DIRECTION), аблатива (SOURCE), фінітива (GOAL), транзитива (PATH) і локатива (PLACE). Усунення селекційних обмежень відбувається шляхом тавтологізації, схематизації, специфікації, асоціації та зміни семантичної ролі.

Концептуальна модель поняттєвої сфери HUMAN LOCOMOTION слугує основою формування когнітивних (метафоричних) моделей. Продемонстровано, що механізм метафоризації дієслова ППЛ ґрунтується на імпліцитній субстантивній метафорі. Виявлено, що у медійних текстах найбільш рекурентними є метафоричні моделі, у яких дієслово ППЛ позначає різноманітні вияви поведінки людини, навантажені негативно-оцінними асоціаціями.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні внутрішньої організації лексико-семантичної групи дієслів ППЛ, встановленні ієрархії смислових ознак у їх семантичній структурі і реконструкції когнітивних ономасіологічних моделей, співвідносних з дієсловами ППЛ сучасної англійської мови.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ РОБОТИ ВІДОБРАЖЕНО У ПУБЛІКАЦІЯХ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гонтаренко Н.М. Актуалізація темпорально-локативних маркерів дієслів руху у дискурсі. *Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: всеукр. зб. наук. пр. у 2 т.* Черкаси: ЧДГУ, 2006. Число 10. Т. 2. С. 244–246.

2. Гонтаренко Н.М. Дієслова просторового переміщення: діагностичний контекст. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* Кіровоград: ВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. Вип. 105 (1). С. 395–398

3. Гонтаренко Н.М. Когнітивна модель семантики дієслів просторового переміщення. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 486–490.

4. Гонтаренко Н.М. Поняттєвий простір корелятив концептуальної метафори POLITICS IS HUMAN LOCOMOTION. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* Одеса, 2014. Вип. 11. С. 7–9.

5. Гонтаренко Н.М. Метафоричні моделі з дієсловами просторового переміщення людини у сучасній англійській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету. Серія “Філологічні науки”:* зб. наук. пр. 2015. Вип. 3. С. 72–76.

6. Гонтаренко Н.Н. Когнитивные модели репрезентации пространственного перемещения человека (на материале английской глагольной лексики). *В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии:* сб. ст. по материалам XLII междунар. науч.-практ. конф. (г. Новосибирск, 25–27 мая, 2014 г.) Новосибирск: Изд-во «СибАК», 2014. № 11 (42). С. 40–45.

7. Gontarenko N. Fictive motion verbs in English: a cognitive linguistics perspective. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences.* “East West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna, 2014. Vol. 9–10. P. 46–48.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Гонтаренко Н.М. Семантична геометрія дієслів руху сучасної англійської мови. *Актуальні проблеми германської філології:* матеріали III Міжнародної наук. конф., присвяченої 70-річчю від дня народж. проф., д-ра

філол. наук В. В. Левицького (м. Чернівці, 10–12 квітня 2008 р.). Чернівці: Книги XXI, 2008. С. 75–78.

9. Гонтаренко Н.М. Рух, місцезнаходження, переміщення: до проблеми співвідношення понять. *Дискурсні стратегії лінгвістики XXI століття*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листопада 2011 р.). Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2011. С. 297–298.

10. Gontarenko N.M. Motion verbs from the frame semantics perspective. *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2013)*: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Івано-Франківськ, 13 березня 2013 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. С. 105–107.

11. Гонтаренко Н.М. Лексико-семантичні та синтаксичні критерії виокремлення дієслів просторового переміщення людини у сучасній англійській мові. *Сучасна філологія: теорія та практика*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7–8 листопада 2014 р.). Одеса: Міжнар. гуман. ун-т, 2014. С. 62–64.

12. Гонтаренко Н.М. До уточнення понять “зміна місцезнаходження”, “рух” і “просторове переміщення”. *Wiadomości o postępie naukowym i rzeczywistych badaniach naukowych współczesności*: kolekcja prac naukowych «ΛΟΓΟΣ» z materiałami Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, (Kraków, 17 czerwca 2019 r.). Kraków: OP «Europejska platforma naukowa», 2019. T. 3. S. 14–19.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

13. Гонтаренко Н.М. Реалізація інкорпорованих аргументів дієслів просторового переміщення людини у сучасній англійській мові. *Інтернаука*: міжнар. наук. журн., 2019. Вип. 10. С. 67–69.

14. Гонтаренко Н.Н. Методика и методология концептуального моделирования семантики глагола (на материале английских глаголов пространственного перемещения человека). *Молодий вчений*. 2019. Вип. 6. С. 44–49.

АНОТАЦІЯ

Гонтаренко Н.М. Лінгвокогнітивне моделювання семантики дієслів просторового переміщення людини в сучасній англійській мові. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2019.

Дисертація є комплексним дослідженням когнітивної семантики дієслів просторового переміщення людини у сучасній англійській мові. У роботі уточнено зміст та обсяг поняття просторового переміщення людини; обґрунтовано критерії виокремлення і запропоновано наближено повну інвентаризацію дієслів просторового переміщення людини; схарактеризовано концептуальну модель HUMAN LOCOMOTION, яка слугує поняттєвим підґрунтям дієслів просторового переміщення людини; на основі концептуальної моделі запропоновано

стратифікацію дієслів у відповідних когнітивних (метафоричних) моделях; розкрито закономірності метафоризації дієслів просторового переміщення людини на матеріалі медійних текстів на політичну тематику. У результаті аналізу виявлено нові кореляційні зв'язки між семантичними і синтаксичними характеристиками дієслів просторового переміщення людини у сучасній англійській мові.

Ключові слова: дієслівна метафора, дієслово просторового переміщення людини, когнітивна модель, когнітивна семантика, концептуальна модель.

АННОТАЦИЯ

Гонтаренко Н. Н. Лингвокогнитивное моделирование семантики глаголов пространственного перемещения человека в современном английском языке. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2019.

Диссертация является комплексным исследованием когнитивной семантики глаголов пространственного перемещения человека в современном английском языке. В работе уточнено содержание и объем понятия пространственного перемещения человека; обосновано критерии отбора и предложено приближенно полную инвентаризацию глаголов пространственного перемещения человека; охарактеризовано концептуальную модель HUMAN LOCOMOTION, которая является понятийным основанием глаголов пространственного перемещения человека; на основе концептуальной модели предложено стратификацию глаголов в соответствующих когнитивных (метафорических) моделях; раскрыто закономерности метафоризации глаголов пространственного перемещения человека на материале медийных текстов на политическую тематику. В результате анализа выявлено новые корреляционные связи между семантическими и синтаксическими характеристиками глаголов пространственного перемещения человека в современном английском языке.

Ключевые слова: глагол пространственного перемещения человека, глагольная метафора, когнитивная модель, когнитивная семантика, концептуальная модель.

ABSTRACT

Gontarenko N.M. Modelling the semantics of English human locomotion verbs from a cognitive linguistics perspective. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2019.

This dissertation presents an integrated approach to researching the conceptual and cognitive models which organize the semantic structure of English human locomotion verbs. The author adopts a cognitive linguistics perspective on verb semantics, which allows for a more profound understanding of the complex hierarchy of linguistic and extralinguistic knowledge associated with a lexical unit.

The study focuses on the use of 406 human locomotion verbs selected from English dictionaries, 1000 syntactic constructions from FrameNet and 2836 excerpts containing human locomotion verbs obtained from international English editions of “The Economist” and “The New York Times” (2010-2014).

The author proposes a model for a fine-grained analysis of the conceptual, semantic and syntactic properties of human locomotion verbs, as well as a systemic description of their metaphoric construals. The analysis employs the conceptual framework of the semantics of lingual networks developed by S. Zhabotynska on the basis of R. Langacker’s theory of domains and Ch. Fillmore’s frame semantics as well as traditional methods (componential and definitional analysis).

The underlying assumption is that the logical notion of human locomotion constitutes the basis of the conceptual model of human locomotion verbs. Thus the starting point of research is a componential analysis of the term “human locomotion” followed by a cognitive interpretation of the semes (based on Z. D. Popova and I. A. Sternin’s approach). The resulting conceptual components of human locomotion serve as the basis for selecting a corpus of human locomotion verbs, identifying further conceptual components and grouping them by means of propositional schemas. As a result, the author builds a multilevel conceptual model (HUMAN LOCOMOTION), which underlies the semantics of human locomotion verbs and is composed of domains (CHANGE IN LOCATION, MEANS OF SELF-PROPULSION, PERSON, MEDIUM OF LOCOMOTION, MANNER OF LOCOMOTION) structured by means of propositional schemas.

The author illustrates how a conceptual model of verb meaning can be turned into a cognitive (metaphoric) model by applying cognitive operations. It is stressed that verb metaphors are based on implicit substantive metaphors. The corpora analysis shows that when metaphorized, human locomotion verbs denote states and actions.

The author describes how the deep semantic structure of human locomotion verbs imposes selection restrictions on their semantic roles. It is argued that the removal of selection restrictions is possible by means of tautologization, schematization, specification, association and change of semantic roles.

The research findings complement the existing approaches to cognitive modelling and fine-grained semantic analysis and contribute to further study of issues related to the conceptualization of locomotion.

Key words: cognitive model, cognitive semantics, conceptual model, human locomotion verb, verb metaphor.

Підп. до друку 26.11.2019. Формат 60x90/16.
Папір офс. Друк цифровий. Гарн. Times New Roman.
Авт. арк. 0,9. Наклад 100.

Видавець «Симфонія форте»
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Крайківського, 2
тел. (0342) 77-98-92

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців
та виготівників видавничої продукції: серія ДК № 3312 від 12.11. 2008 р.

Виготівник ФОП Семко Я.Ю.
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Крайківського, 2
тел. 067-342-56-46